

INSON HUQUQLARI BO‘YICHA TA’LIMOTLAR VA QARASHLAR TARIXI

*Toshkent viloyati Olmaliq shahar politexnikumi,
davlat va huquq asoslari fani o‘qituvchisi
Parpiyeva Xalida Abdinabiyevna.*

Annotatsiya: *Inson huquqlari tarixi insoniyatning o‘zaro munosabatlari, ijtimoiy tuzilishi va madaniyati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu huquqlarni anglash, tan olish va himoya qilish jarayonlari ming yillar davomida rivojlangan. Inson huquqlari tushunchasi, asosan, odamlarning tug‘ma huquqlari, erkinliklari va insoniy qadr-qimmati bilan bog‘liq bo‘lib, bu huquqlarni himoya qilish va rivojlantirish uchun turli xil ta’limotlar va qarashlar paydo bo‘lgan. Ushbu maqolada inson huquqlari bo‘yicha ta’limotlar va qarashlar tarixi haqida ma’lumotlar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *inson huquqlari, ta’limotlar, himoya, erkinlik, qadr-qimmat, adolat, haqiqat.*

Inson huquqlari tarixi qadimgi davrlarga borib taqaladi. Qadimgi Misr, Mesopotamiya va Hindiston kabi sivilizatsiyalar o‘zlarining qonunlari va axloqiy normalari orqali inson huquqlari tushunchalarini shakllantira boshladilar. Qadimgi Misrda, masalan, "Maat" tushunchasi adolat, haqiqat va tartibni ifodalaydi. Bu tushuncha, o‘z navbatida, insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish va ularning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Qadimgi Gretsiyada, ayniqsa, Sokrat, Platon va Aristotel kabi faylasuflar inson huquqlari va erkinliklari masalalariga e’tibor qaratdilar. Sokrat insonning ichki erkinligini, Platon esa adolat va ideal jamiyat tushunchalarini rivojlantirdi. Aristotel esa insonni "ijtimoiy hayvon" sifatida ko‘rib, uning jamiyatdagi

oʻrni va huquqlarini oʻrganishga harakat qildi. Bu davrda inson huquqlari masalalari koʻproq falsafiy va axloqiy nuqtai nazardan yondashildi. Oʻrta asrlarda inson huquqlari tushunchasi diniy taʼsir ostida rivojlandi. Bu davrda diniy huquqlar va erkinliklar koʻproq muhokama qilindi, ammo inson huquqlari masalalari hali toʻliq shakllanmagan edi.

Yangi davrda, yaʼni XVII-XVIII asrlarda, inson huquqlari masalalari yanada kengayib, yangi falsafiy va siyosiy taʼlimotlar paydo boʻldi. Bu davrda "Tabiat holati" nazariyasi, "Ijtimoiy shartnoma" gʻoyasi va "Tabiiy huquqlar" tushunchalari rivojlandi. Jon Lock, Jean-Jacques Rousseau va Thomas Hobbes kabi faylasuflar inson huquqlari va erkinliklari masalalariga yangi yondashuvlar taklif etdilar. Jon Lockning tabiiy huquqlar nazariyasi, insonning hayot, erkinlik va mulk huquqlarini himoya qilish zarurligini taʼkidlagan. Inson huquqlari tarixi XVIII asrda, Fransiya inqilobi va Amerika mustaqillik urushi bilan yangi bosqichga oʻtdi. Fransiya inqilobi davomida "Inson va fuqarolik huquqlari deklaratsiyasi" qabul qilindi. Ushbu deklaratsiya inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan birinchi hujjatlardan biri hisoblanadi. Bu hujjat, barcha insonlar teng huquqlarga ega ekanligini va ularning erkinliklarini himoya qilish zarurligini taʼkidlaydi. XIX asrda inson huquqlari masalalari yanada rivojlanib, koʻplab harakatlar va tashkilotlar paydo boʻldi. Bu davrda qullikni tugatish, ayollarning huquqlari va ishchilar huquqlari kabi masalalar muhokama qilindi. Inson huquqlari harakatlari koʻplab mamlakatlarda oʻz taʼsirini koʻrsatdi va inson huquqlari boʻyicha yangi qonunlar va meʼyorlar ishlab chiqildi.

XX asrda inson huquqlari masalalari xalqaro miqyosda muhim ahamiyatga ega boʻlib, BMT tomonidan "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" qabul qilindi. Ushbu deklaratsiya inson huquqlarining universalligi va ajralmasligini taʼkidlaydi. Deklaratsiya barcha insonlar uchun teng huquqlarni, erkinliklarni va qadr-qimmatni himoya qilish zarurligini belgilaydi. Bu hujjat, shuningdek, inson huquqlari sohasida xalqaro standartlarni belgilab beradi. Inson huquqlari tarixi davomida koʻplab

muammolar va to'siqlarga duch kelindi. Har qanday ijtimoiy, siyosiy yoki iqtisodiy tizimda inson huquqlarini himoya qilish va rivojlantirish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Hozirgi kunda ham, inson huquqlari masalalari global muammolar, urushlar, migratsiya va ijtimoiy adolatsizliklar bilan bog'liq holda dolzarb ahamiyatga ega.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, inson huquqlari bo'yicha ta'limotlar va qarashlar tarixi insoniyatning rivojlanish jarayonida muhim o'rin tutadi. Bu tarix davomida inson huquqlari tushunchasi, ularning himoyasi va rivojlantirilishi uchun ko'plab ta'limotlar va qarashlar paydo bo'lgan. Inson huquqlari harakati, bugungi kunda ham, ijtimoiy adolat, tenglik va erkinliklarni ta'minlashga qaratilgan sa'y-harakatlar davom etmoqda. Inson huquqlari, shubhasiz, jamiyatning asosiy poydevorlaridan biri bo'lib, har bir insonning qadr-qimmati va erkinligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidov, A. (2020). Inson huquqlari: nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
2. Toshpulatov, M. (2019). Inson huquqlari va ularning himoyasi. Samarqand: Samarqand davlat universiteti.
3. Abdullayeva, N. (2021). Inson huquqlari: tarixiy va zamonaviy yondashuvlar. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
4. Xolmatov, R. (2018). Inson huquqlari va ijtimoiy adolat. Farg'ona: Farg'ona davlat universiteti.
5. Yusupov, D. (2022). Inson huquqlari: global va mahalliy kontekstlar. Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti.
6. Rahmonov, S. (2023). Inson huquqlari va ularning rivojlanishi: tarixiy tahlil. Andijon: Andijon davlat universiteti.
7. Murodov, E. (2020). Inson huquqlari va zamonaviy jamiyat. Nukus: Qoraqalpog'iston davlat universiteti.